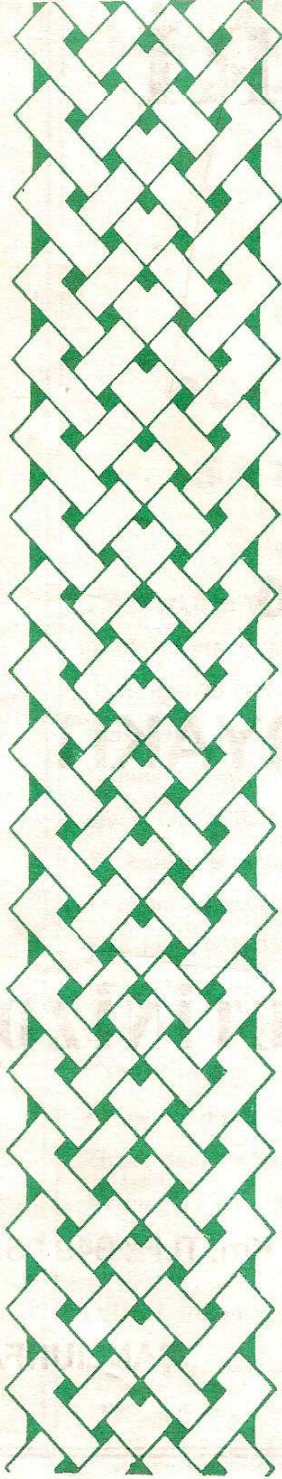

Hanranam

AYLIK KÜLTÜR SANAT VE FOLKLOR DERGİSİ

KASIM

1979

8

Harran

Kültür ve Folklor Dergisi

SAHİBİ

A. Felahi APAYDIN

MESUL MÜDÜRÜ

Av. Osman Nuri MIZRAKÇI

YAYIN SEKRETERİ

Mustafa Kemal APAYDIN

YAYIN KURULU

S. Adil GİRAY

M. Emin ERGİN

I. Halil ÇELİK

M. Adil OYMAK

KASIM 1979

SAYI : 8

Gönderilen yazılar basılmadan basılmadan geri verilmaz.

Dergimizdeki yazı ve resimler Kaynak gösterilerek alınabilir.

FİYATI : 15 TL.

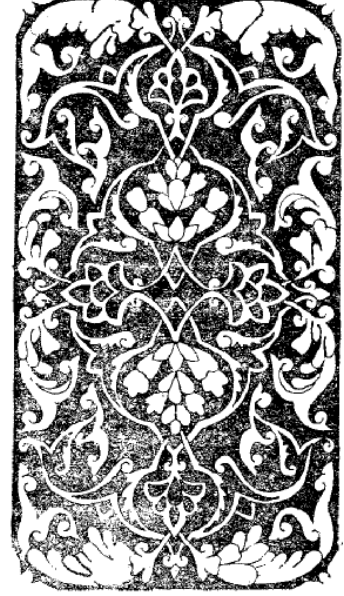
ABONE : Yıllık 150 TL.

Satış Merkezi : HARRAN Kitabevi
İdare Merkezi : Beyaz Sok. Beyaz Pasaj — URFA

YAZIŞMA ADRESİ : P.K. 44 - URFA

DİZGİ VE BASKI
GÜNEYDOĞU
MATBAASI

TLF: 37 97 URFA

Harran'dan :

Cirkinden güzele

Nefretten düşmanlıktan

Kinden intikamdan göç idi

Güzele... en güzele...

Kardeşliğe dostluğa

İyiye iyiliğe

Aydınlığa ışığa göç idi

Karanlıktan... zulumden

1400 yıl önce başladı, bu göç .
Sürdü ve sürmeli de... Bu göç durdu-
ğu an, insanın, insan olmaya göçü, dur-
muş demektir.

HİCRİ 1400. yılımız kutlu olsun

URFA ÜZERİNE BİR KAÇ SÖZ

Yazan: Prof Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU

Küçük Asya'nın en eski kentlerinden olan Urfa geçmişi yâd eden, gelecek kuşaklara yol gösteren anıtlarla doludur. Bu diyar Abgar, Yunan, Roma ve birçok imparatorluklarıyla İslam uygarlıklarının izlerini taşır.

Büyük İskender'in güzellik ve şiriniğini vurgulamak üzere EDESSA dediği bu kent, tarihi dönemlerde büyük olaylara sahne olmuştur. Zamanın en büyük imparatorlukları cihanın en cihangir orduları Urfa surları önünde çarpışmıştır. Kutsal kişiler buralarını takdis etmişlerdir. Hele Hz. İsa'nın Urfa'dan giden bir elçiye «GÜZEL KENTİNİZİ TAKDİS EDERİM» diyecek derecede Urfa'yı övmesi gerçekten kıvanç verici bir olaydır. Bu yazıda bu güzel şehir'e ilgili birkaç tarihi olaya dokunmadan geçemeyeceğiz.

Urfa'ya Yunanlıların EDESSA dediklerini, belirtmiştik ki bu ad bugün VODİNA denen Makedonya şehrine benzemesi dolayısıyla büyük İskender tarafından konulmuştur. Asıl Urfa adı, buranın eski krallarından birinin adı olan URHAI'den gelir. Buna Araplar Er-Ruha derler. 15.y.y. da Osmanlı Türklerinin eline geçtikten sonra bu kente URFA denildi. Ünlü tarihçi PLİN bu şehri içindeki kaynak ve Halilürrahman (Callirrhoe) dolayısıyla kenti bu adla dile getirmiştir. Bir aralık Roma İmparatora kendi adına izafetle JÜSTİNOPOLİS adını takmışsa da tutunmamıştır. Batılı klasik yazarlar da Edessa diye adlandırır. İslam alemindeki adı ve bugünkü şekli URFA'dır.

Urfa'nın tarihi, bütün tarihi dönemleri kapsayacak kadar geniştir. Roma, Hitit, Asur, Part ve Sasanyan İmparatorlukları Urfa'nın

asırlar görmüş surları önünde boy ölçüşmekle beraber, Urfa'nın yerli bir devleti de 30 kadar hükümdarla payidar olmuştur. Bunlara da Abgarlar denir.

Müslümanların hâkimiyeti 7. y. y. da başlamıştır. Haçlı seferleri sırasında bir kaç defa el değiştirmiştir. Bodyen (Baudouin) yönetiminde Urfa Haçlıların eline geçti. Bunları Musul Beyi İmadeddin Urfa'dan çıkardı.

Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti Birinci Dünya Savaşına kadar sürdü. Birinci Dünya savaşından sonra Urfa yöresi İngilizlerce işgal edildi. İngilizler ise Fransızlara bırakarak çekildiler. 11 Nisan 1920'ye kadar süren bu işgal (Urfa, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Kilikya olayları sonunda kurtuluşla sona erdi. Urfa'nın kurtuluşunu, ona katılmış ve yara almış bir insan olarak şerefle anar ve kutlarım.

Urfa ilk zamanlarda bir irfan merkeziydi. Fakat zamanla ilim alanı HARRAN'a geçti. Yörede bir ilim merkezi olması dolayısıyla birçok büyük bilgin yetişmiştir. Eserleri günümüze ulaşmıştır.

Urfa bir iç kale (Citadel) ve bir de dört kapı ile kapanır surlarla kuşatılmış bir şehirdir. Bu kapılar sırasıyla Sakıbın Kapısı, Samsat Kapısı, Bey kapısı, Harran kapısıdır.

Güneydoğunun incisi olan Urfa peygamberler yatağı, kahramanlar Otağı, şehitler yuvası, kutsallıklar deryasıdır... Halkının zeka ve feraseti konuk severliği, yabancıyı KERP (Garip)'tir diye bağrına basması ile içtenliğin korumuş tipik bir Anadolu kentidir,

ABİDELERİMİZ

Cahide ÖNLER

1-MİLLİ MUCDELE ŞEHİTLERİ ABİDESİ

(Urfa 11 Nisan Abidesi) Şehitlik mahallesinde Çamlık Parkı'nın içindedir. Urfa Kurtuluş savaşında «11 Nisan 920» Fransızlara karşı savaşan ve şehit düşen Urfa'lı kahramanlar adına belediye tarafından yaptırılmıştır.

Yarım metre yükseklikteki kare bir kaidesi vardır. Onun üzerine bay kısmı kesik ikinci bir kaide oturtulmuştur. Bunun da üzerine esas anıt kaidenin dört yönüne oyulmuş olan ay yıldızdan başka herhangi bir kitabe yazı veya şime yoktur.

2-YOLGÖSTEREN ÇEŞMESİ

(Çanakkale Şehitleri Abidesi) Birinci Cihan savaşında şehit olan Urfalılar için yapılmıştır.

Urfa Mutasarrıfı şehit Nusret Bey tarafından 1917 yılında Hükümet konağı karşısına diktirilmiştir. Bu anıt Urfa'daki en güzel ve en zarif bir abide örneğidir. Kare bir kaide üzerine çeşme beyaz taştan yapılmıştır. İnce sütunlar üzerine oturtulmuş iki kattır. Abidenin alt kısmını dört yönünde birer çeşme vardır. Üst kısmında ise yol istikametlerini gösteren eski Türkçe harfler ile yazılmış kitabeler vardır. Doğu yönünde ki kitabede kuzeyi gösteren bir ok ve «KAFKAS YOLU», batıdaki kitabede güneyi gösteren bir ok ve üzerinde «MUSTAFA KEMAL PAŞA CADDESİ», kuzeyindeki kitabede batıyı gösteren bir ok ve üzerinde «ANKARA YOLU», güneyindeki kitabede ise doğuyu gösteren bir ve üzerinde eski Türkçe harflerle «HİNDİSTAN YOLU» yazılıdır. Üzerindeki yol gösteren bu kitabelerden dolayı ve dört yanında dört çeşme bulunmasından dolayı YOL GÖSTEREN ÇEŞMESİ denilmektedir. Bu abide sonraları yerinden

söktürülerek bugünkü yeri olan Urta - Mardin - Diyarbakır - Gaziantep yolu kavşağına yerleştirilmiştir. Etrafında ise bir bay pas meydana getiri lmiştir.

3-GARNİZON ŞEHİTLİĞİ ABİDESİ

Bedirzaman diye anılan mezarlığın kuzeydoğu köşesinde duvara çevrili bir askeri şehitlik vardır. Abide bu alanın içindedir.

Beyaz kalker taşından yontulmuş dört metre yüksekliğinde ve bir mermiyi sembolize eden anıttır. İki basamaklı taş bir kaide üzerine oturtulmuştur. Mermi bugün boyalı durumdadır. Uc kısmının doğuya bakan yönünde ay - yıldız formu kabartma olarak işlenmiştir. Abide de başka bir süs ve tarih yoktur.

4-URFA HARB-1 UMUMİ ŞEHİTLERİ ABİDESİ

Birinci (han savaşında çarpışan Urfalılar adına 1916 yılında mutasarrıf Şehit Nusret Bey tarafından yaptırılmıştır. Bugünkü hükümet konağı önündeki bulvardadır.

Abide beyaz taştan yapılmıştır. Yedi metre yüksekliğindedir. Üzerin de dört kitabe vardır. İki kuzeyde ikisi güneydedir. Kitabeler eski Türkçe yazılmıştır. Güney cephedeki kitabelerden üstesinde «Tarih, Cay-i cihada giden erlere nusret ola 1334, alttakinde ise «Harb-1 Umumi şehitlerine Fatiha 332 – 330 yazılıdır. Kuzey cephedeki üst kitabede (Yazısı okunamadı). 1335, «alttakinde ise» Harb-1 Umumi Şehitlerine Fatiha 332-330 yazılıdır. Abidenin doğu ve batı cephelerinde kitabe yoktur. Ancak üst kısımlarında birer ay yıldız kabartma olarak işlenmiştir.

ESKİ URFA'DAN:

TANDIR

M. Emin BEYAZGÜL

Eski kış gecelerinin, bir nevi eğlence ve ısıtma vasıtası olan tandır: Tahtadan yapılmış olup tarif tandır kürsüsü ve tandır yorganı olmak üzere üç kısımdan meydana gelmiştir.

Tarif, kürsüsünün iç kısmına konulan, kırmızı çamurdan yapılmış 25-35 santim çapında 20-25 santim yüksekliğinde küçük bir silindir şeklinde olup manga' görevi yapmaktadır.

Kürsü, muhteşif büyüklükte dört ayaklı, taban kısmı tavandan biraz geniş olup, dörtgen prizmayı andırır.

Ayakların yüksekliği genellikle 50-60 santim, yan kısımları ise 75-125 santim arasında değişir.

Üst kısmı tahtayla döşeli ayak araları alt tarafa yakın kısımda birbirine tahta parmaklarla kenetlenmiş durumdadır

Yorgan, kürsünün cinsine göre değişik boyutlarda olup, genellikle yüzü renkli keten veya o günlerde Urfa'da imal edilen Gümrükhanı'ndaki basmacılar tarafından kaput bezi üzerine basılan bir nevi basmadan yapılırdı.

Tandır daha ziyade geceleri eğlenceli olurdu. Evin erkekleri gece, genellikle sıraya veya kahveye giderlerdi.

Kadın ve çocuklar da komşudan gelenlerle bir araya gelip boğazlarına kadar tandıra gömülürlerdi.

Kadınlar günün dedikodularını yapar, çocuklar aralarında şakalaşırlardı. Sohbet o

kadar koyulaşırdı ki bu yüzden tandıra; topuk tokuşturan miraz derlerdi.

Tandır sohbetlerinde, ev sahibi tarafından patpat (mitsır patlatması) kavırğa ve küncülü akıt yapılır.

Ağır misafir geldiğinde ve ekseri zengin evlerinde ise çarşıda nohutlu, küncülü ve cevizli helva bastırılırdı. Bu çerezler andırın üzerine bir tepsi içersinde konularak hem yenilir, hem eğlenilirdi

Tandırın esas zevki yaşlı kadınlar tarafından anlatılan hikâyelerle çıkartılırdı.

Bu hikâyeler, bazen manili olup iki üç gece devam ederek büyük bir heyecan ve zevkle dinlenirdi. Hikâye sona erince, çiğköfte faslı başlar. Yere serilen büyükcek bir basma sofraya içersine mevsimin yeşillikleri serpilir, bazlamaçlar konur, aslan pençesi skılmış çiğköfteler porselenlerle sofraya konur, bunlar afiyetle yendikten sonra, tatlılar gelmeye başlar. Mahalli tatlılardan palıza şıllık veya şire çıkartılırdı. Neşe ve zevkle yenilen köfte ve tatlılardan sonra sade kahveler içilerek toplantı dağılırdı.

Çiğköfte partisi haftada bir iki gece yapılır, diğer tandır üstü eğlenceler ise daha sık olup, bu suretle yakın komşular, dost ve akrabalar bir araya gelerek samimi bir hava estirilirdi. Bu suretle uzun kış geceleri farkına varılmadan neşeli bir şekilde geçirilmiş olurdu.

ŞİİR

15. Hicret Yüzyılını Karşılarken

Ey mah-ı muharrem bu geliş başka geliştir
On beş asrın ufkunu ilk kerre deliştir

On dört asır evvel gece bir yolcu götürdün
On dört asır evvel yüce bir yolcu götürdün

Bir yolcu ki hep kevn-ü mekân emrine ramdı
Bir yolcu ki yollar, dilese tayy-ı mekândı

Bir yolcu ki aydınlık O'nunla yürüyordu
Bir yolcu ki lahzada zulmet eriyordu

Bir yolcu ki ezmekte idi zulm ile cehli
Bir yolcu ki hasmı idi O'nun hep küfür ehli

Bir yolcu ki her hatvada bir asır aşırıyordu
Bir yolcu ki a'lemlere rahmet taşıyordu

Bir yolcu ki hüsnü ezelin örneği ay'dı
Bir yolcu ki nesl-i beşerin gerçeği O'ydü

Bir yolcu ki insanlığa insanı getirdi
Bir yolcu ki İslâm ile Kur'an-ı getirdi

Mevliddi ve meskendi O'na Mekke, Medine
İman nurunu saldı bütün ruyü zemine

On dört asır evvel, evet ey mah-ı muharrem
Bir yâr ile bulmuştun O'na gizlice mahrem

Dursun hele ondört asır on yılda ne oldu?
Afak-ı cihan şaşaa-ı adı ile doldu

Güç aldı adalet O'nun Ummi nefesinden
Binlerce Ömer'ler vetişüp medresesinden

Binlerce salat ile selanı ruhuna dolsun
Hak'tan dilerim onbeş asır İslâm'ın olsun

6.1979
M. Hüslusi İK[LİÇASLAN

HİCRİ 1400. YIL

21. Kasm 1979

Mehmet A. Oymak

«Acele etme. Belki, Allah sana bir arkadaş bulur»

Hız. Ebubekir, Medine'ye her hicret etmek istedikçe Resulullah O'na öyle derdi. Bütün Müslümanlar göç etmişler. O ve bir kaç mü'min yalnız kalmıştı.

Müslümanların başsız kalması ve dinin söndürülmesi için puta tapıcılar karar vermişler, peygamberimizi öldürmeye. Bunun için de her kabileden temsilciler seçerek evini sardırılmışlardı. Böylece kabileler, Haşimoğullarının düşmanlığına ve kan gütmelerine karşı birlik olduklarını göstermek istemişlerdi. Gece yarısından sonra evi sarıp sabahı beklemeler de bu birliklerini göstermek içindi.

Peygamberimiz gece durumu öğrenince kafirlerin kendisindeki emanet mallarını Hız. Ali'ye verdi. O'na «Yatağında yatıp uyu... Korkma, sana onlardan hoşlanmayacağın hiç bir şey erişmez» dedi

Sabaha doğru evi saranların yanına bir müşrik Mekke'li geldi. Onlara «Siz burada ne bekliyorsunuz» diye sordu. Sonra «Hay Allah sizi umduğunuza erdirmesin, elinizi boşa çıkarsın. Vallahi, Muhammed yanınıza çıkmış, sonra da sizden, başına toprak saçmadığı bir kimse bırakmayıp işine gitmiş. Siz kendinize yapılan şeyi görmüyor musunuz?» dedi.

Ve müşrikler ellerini başlarına götürerek saçılmış toprağı gördüler Zaten bu gürüh hakikat olan her şeyin körüydü. Kainata ışık tutacak Allah elçisi aralarında yaşarken O'nu inkar edecek kadar cahil ve kör. Eve girince Hız. Ali'yle karşılaştılar. O'na baskı yaptılar, zorladılar. Ama bir şey anlayamadılar.

Peygamberimiz doğruca Hız. Ebubekir'e gitmiş. Hicret emrini haber vermişti. Geceleyin beraber SEVR dağına yönelmişlerdi. Mukaddes misafirleri SEVR mağarası CUMA, CUMARTESİ ve PAZAR günleri gizlemişti. Yiyeceklerini Hız. Ebubekir'in kızı Esmâ getirirdi.

PAZARTESİ günü seher vakti mübarek yolcular ve kılavuzları iki deve ile ayrıldılar. Birinde kılavuz ve Sıddık diğerinde yüce Resul. Ertesi gün öğleye kadar sürekli yol aldılar.

Gözleri gerçeğe kör olan müşrikler her tarafı arıyorlar. Bulacaklara servetler ödülleri vaat ediyorlardı. Takip ettiler. İzlerini sürdürdüler. Hatta SEVR mağarasının kapısına kadar geldikleri halde onları görememişlerdi. Göremezlerdi... Onlar her gün aralarında dolaşan bu hayat kaynağını zaten hiçbir zaman görmemişlerdi ki. Mağaranın kapısında örümcek ağ germişti. Aslında kendileri örümcek kafalıydılar ve giremediler gerçeğin yanına. Yolculuk birçok büyük ve örnek olaylarla geçti. Büreyde isimli kabile reisi çeteleriyle yollar tutmuştu, Ödülü almak için. Rastlayınca öldürecekleri Yüce Resulu. Rasladı da...

Peygamberimiz ona sorular sordu. Sonra o peygamberimize kim olduğunu sordu. Cevap şöyleydi; «Ben Abdülmuttaib'in oğlu Abdullah'ın oğlu MUHAMMED'im. Ve Allah'ın Resuluyum» Bu doğru ve korkusuz cevap Biüreyde'ye ve seksen adamını İslam'a eslim etti. Cemaatle namaz kıldılar.

Suraka isimli bir pehlivan ödül için peşlerindeydi. Hamle ettikçe kuma gömülürdü. Aman diledikçe kurtulurdu. Pişman oldu, geri döndü. Ve bulamadığını söyleyerek çoğunu da döndürdü.

Bir Pazartesi günü KUBA'ya vardı KUTLU YOLCULAR. Orada on gece kadar kaldılar. Bu mescit yapıldı ve içinde namaz kılındı. Medine'ye üç mil mesafededir. Cuma günü çıkıldı ve Rânüna vadisine gelindi. Burada ilk Cuma namazı kılındı ve hutbe okundu.

Medine'ye yöneldi KUTLU YOLCU, Medine kaynıyordu. Medine sevinçti, bayramdı o gün. Medine, MÜNEVVER oluyordu. Allah Resulu'nun şehri. Çocuklar el ele sevinç nağmeleri tutturmışlardı. Bağırılarını Paygambere açmışlardı Medine'liler.

Gönülleri kalmasın diye devesinin çökeceği yere misafir olacaktı. Deve, bugün Mescid-i Nebevi olan yere çöktü. Peygamberimiz de en yakın ev Ebu Eyyüb Halil İbni Zeyd-i Ensari'nin evine misafir oldu.

Ve İslam toplumu temelini bulmuş oldu.

Hicretin Anlamı: Göç ne için olursa insan ona kavuşur. Mal içinse mala; dünya

içinse, dünyaya ve Allah içinse, Allah'a kavuşur.

İşte Allah için olan en büyük göç müslümanın hicretidir. İnsanlığın çehresini değiştirdi.

Sebeb: 12 ay'ı bütün çalışma ve tebliğe rağmen her devirde olduğu gibi küfür milleti kudurmuşçasına müslümana eziyet ediyordu. İslam'ın yayılışına bağ olmaya çalışıyordu. Çünkü Mekke küfrün idaresindeydi.

Hicret: Allah için, Allah'ın emirlerine yönelmeydi. Müslümanın kardeşlik ve insanlık ölçüleriyle kurulacak toplumaydı.

Sonuç: Ve..... Ayrı kabile, ayrı şehir, ayrı kavimden olanla İslam bayrağı altında, Allah'ın ipine sarılarak 1400 sene önce mermerden bir temel atan Allah Resulüne boyun eğip Allah'a teslim oldular.

ROZANNA

Rozanna gül düşüyor gözlerinden gülsene
0 helecanla gül de içime aksın kanım
Bıçak gibi saplansın gözlerim gözlerine
Geride kalsın boynumu büken hatıralar
Binbir sevinç kaplar benliğim şiirlerle
Muştı ebemkuşağım selam eleğim sağma
Bir kurşun hızındaki aşka devam rozanna
Rozanna heyelanla gelme rüyalarım
İlimli sevecen bakışlar darağacında
Düşen gülleri gözlerinden topluyorum
Çekikyay dudakların söylesin şarkıları
Şöyleye dursun yılları aşındıran diller
Merhamet ceylan gibi sığınmış gözlerine
Sevgi dolu gözlerin inci büyük güneşe eş
Gözlerinde yer yoktur şeytan otağı kine
Gözşafağında ağlasın - gülsün kelimeler
Percimlenmiş yumruğumla çıktım meydanlara
Hiç kimse anlamadı beni n'olur sen anla
Rozanna uygarlıklar beşiğinin gülüsün
Aziz hatıraların dillenmiş bülbülüsün
İstekle ruhumu arkadan kimdi koşturan
Dur, yarını yarından kucaklarsın rozanna
Siyahı kalbinde de aklarsın rozanna

Hanifi DUŞMEZ

ARZUHAL

Cehlîmîz arz-ı hal için manîdir ya Resulallah
Katına çıkmak zor bu yer denîdir ya Resulallah
Umut varız Hicretin devlet-i dareyen ibtida
Himmet ki! ONBEŞİNCİ ASR yenîdir ya Resulallah
Nuri GÜNEŞ

MANGALA

Bundan 30 - 40 sene öncesine kadar Urfa'nın kenar mahallerinden olan Bey-kapisi ve Harrankapı'sı kahvelerinde ve etraf köylerden gelenlerle de oynayan bir oyun türüdür.

Bugün hala birçok köylerinizde de oynanan bu oyun geçerliliğini korumaktadır. Gençler ve büyükler tarafından oynanır.

Mangala 75 Cm uzunluğunda 25 cm genişliğinde ceviz gürgen ağacından yapılmış olup 5 - 6 cm. kalınlığındadır. İki sıra halinde her sıra 7 tane olmak üzere 14 adet yarım küre şeklinde oyuk yapılmıştır. Bu oyuklar el sığacak kadardır. Genellikle kapaksız olmakta beraber, sedef işlemeli ve çok güzel işlenmiş kapak'ı olanları da vardır.

Mangala iki oyuncunun arasına konur. Her oyuncunun badem büyüklüğündeki çakıllardan 49 taşı vardır. Bu taşlar çukurlara dağıtılır. Böylece oyun bir müddet devam edince taşlar oyuklarda birikmeye başlar. En çok taş sahibi olan oyuncu oyunu kazanır.

Urfa Ağzından Derlenen Atasözleri

M. Emin BEYAZGÜL

Asil SÖYLER

Ali KAZAZ

Ergin OKUR

- 83 - Baba mirası mum kimi nsöner
- 84 - Baba malı tez kurtılır, evlat lazım kazana
- 85 - Baba oğlana bi bağ bağışlamış, bi salhım üziminî kiskanmış
- 86 - Babaya dayanma, avradiye güvenme
- 87 - Bağın daşısı, avradın yaşlısı makbuldür
- 88 - Bahalıdan ucuzı yohtır
- 89 - Bahalının vardır hikmeti, ucuzın vardır illeti
- 90 - Bahttiy mı aş durma yanaş, bayi mı iş durma siviş
- 91 - Baı kohmaz, asil azmaz
- 92 - Bal tutan barmağını yalar
- 93 - Bamya aş, ilan (1) başı (Emzikli kadın için)
- 94 - Barıdı beglig olırsa atmağı kolay olur
- 95 - Başına gelen usta(dır)
- 96 - Baş ol da soğan başı ol
- 97 - Ba ş yastığını arha geydiğini arar
- 98 - Bayrama yetişmeyen kınıy (2)...e yahallar (3)
- 99 - Beg ölür beg kimin ebdal ölür ebdal kimin (4)
- 100 - Beg ölür beg kimin, heşşeş ölür heşşeş(5) kimin
- 101 - Bekârın parasını it, yahasını bit yir
- 102 - Bele (6) kuşın bele kuyruğı olur.
- 103 - Beleş katran yağdan baldan datlıdır.
- 104 - Belini egene daş koyan çoğ olur.
- 105 - Bel suynnan (7) gelen, sel suynnan gider.
- 106 - Benden iraq (8) ol Mısır'a sultan ol.
- 107 - Beşerdir, şaşardır.
- 108 - Bezirgân bazar eyle, sonıyı nezer eyle.
- 109 - Bıyığı uzun olan borazançı başı olur.
- 110 - Bi dirhem et, bi kantar eyib (9) örter.
- 111 - Bi buyrının (10) iki eyvallahı (11) vardır.
- 112 - Bi düşüş, iki öğreniş.
- 113 - Bi gülnen bahar gelmez.
- 114 - Bi hetir, iki hetir, üçicide vur yatır.
- 115 - Bi kerarda kalan Allah.
- 116 - Bılbılın (12) çektiği dili beİasıdır.
- 117 - Bılbılın çektiği dilinin mekiridir.
- 118 - Biniçinin sağı solı olmaz.

- 119 - Birenen yatan itne nkahar (13)
120 - Biri yir, biri bahar (14) kıyamet o gün kopar.
121 - Bi sürü devenin başını bi eşşe kçeker.
122 - Bişmiş aşı savuh (15) su katılmaz.
123 - Bizim sınanmışayranımız, elin yoğurdundan
eyidir.
124 - Boğılırsay, büyük suda boğul.
125 - Borç igidin (16) kalasıdır.
126 - Borçlı ölmez benzi sararır.
127 - Borç yiyen iki kere ölir.
128 - Borç yiyen kesesinden yir.
129 - Boş oturmahtan beleş işle.
130 - Böyigiy (17) yohsa böyük daşı başiy vur.
131 - Böyük baş bulamassay, böyük daşı danış.
132 - Böyük kapının böyük helkası olur.
133 - Böyük lohma yi, böyük laf söyleme.
134 - Buğda ekmeğiy yohsa, buğda diliy olsun.
135 - Buldıysa çat pat, bulmadıysa ac yat.
136 - Buynız kulağı geçer.
137 - Camının (18) içi duriyken (19) çiharsı heram-
dır.
138 - Cana gelen mala gelsin.
139 - Can çıhmazsa huy çıhmaz.
140 - Cehtnen (20) çarılı yırtılmaz.
141 - Cevizin binj bi pula, pul olmazsa ne yapım?
142 - Comardın (21) eli tutılmaz.
143 - Cücigi (22) güzün (23) sayarlar.
144 - Cücigin sonını güzün sayarlar.
145 - Çıgırlan yere erinme, çıgırlıya nyere görün-
me.
146 - Çalma elin kapısını çirtiknen (24), çalıllar ka-
pıyı merteknen
147 - Çerçi ölbesindekini (25) satar.
148 - Çobanın göyni istese tekkeden (26) yağ çıha-
dır (27)
149 - Çociğın geydiğine, ihtiyarın yidiğine yazzılı.
150 - Çoğ naz aşıklısını acizdirir.
151 - Çoğ naz aşık usandırır.
152 - Çoğ veren maldan olur, çoğ yiyen candan olur.
153 - Çütün egirliğı öküzün karlığındandır.
1 - Yılan 2 - Kınayı 3 - Yakarlar 4 - Gibi
5 - Baldırıçiplak 6 - Böyle 7 - Suyuyla 8 - Uzak 9 -
Ayıp 10 - Buyrunun 11 - Eyvallahı 12 - Bülbül 13 -
Kalkar 14 - Bakar 15 - Soğuk 16 - Yiğidin 17 - Bü-
ğüyün 18 - Caminin 19 - Duruyorken 20 - Kafaya
koymakla, zorla 21 - Cömerç 22 - Cıvciv 23 - Son-
baharda 24 - Fiskeyle 25 - Tahta külek 26 - Teke
27 - Çıkarır.

Vehmi

Hacı Yusuf zade Müslüm

Cemil Cahit GÜZELBAY

1946 yılı ortalarında Birecik şairleri hakkında araştırmalara başladığım sırada (Vehmi) adında bir ozan adı saptamamıştım. Bir kaç yıl önce Elime geçen bir şiir defteri yalnız Vehmi'yi ortaya çıkartmakla kalmamış, 1946 da Birecik şairleri arasında adı geçen (Şihey Hoca) nın Vehmi'den başka kimse olmadığı anlaşılmıştır. şair Sakıp hakkında yaptığım araştırmada, Sakıp'ın torunlarından Ahmet beyin öldürülmesine ilişkin ağıdın son dizesinde Vehmi adının geçmesi, şiirin tarafında, şiirin Şihey Hoca tarafından yazılış bulunduğunun açıklanması ve ayrıca şiir defterinin 49- 50. sayfalarında aynı ağıdın Vehmi adına kayıtlı bulunması, Vehmi ve Şihey Hocanın aynı kişi olduklarını açıkca ortaya koymuştur. (1)

Vehmi'nin Ahmet beyin öldürülmesine ilişkin ağıdını Sakıp'a ait bölümde aynen alındığından buraya yalnız parçanın başlığını almakla yetiniyorum;

«Urfa'da Maruf ve Meşhur haneden-1 kadimden Halil Beyzade Merhum Halil ben bin Ahmet beyin vuku bulan serencam ve sergüzeşti ahvalini müteellimane ve mazlumanesine dair Birecikli mevkuf Şihey Hoca tarafından tanzim edilen müteasir ve suzişli eşar-ı matem şiardır. »

Şiir defterin, ağıdın üzerinde bu açıklama yoktur.

1946 da aldığım notlarda Şehey Hoca adı karşısmda şu satır'a yazmışım: «Tosun oğullarından. Halk şairi.» Şiir defterinin son sayfasında şu satırlar yazılıdır:

“Temmetilkitap nauzübillahi melikil-vahhap. tabiat-i şirimden muhassel işbu muhtasar divançemin ikmaline hidayet-i rabbani ile mazhar ve muvaffak olunmuş ise de daha acızlarına Cenab-ı Hak ecelden aman verir ise bir çok ebyat-ı eşarın zam ve ilavı edileceği ehbablara ihtar olunur. 1 cemaziyelevve 328.

Hacı Yusuf zade Müslüm bin şerif Baba»

Şiir defteri 56. sayfasında şu satırlar yer almaktadır:

«Numero 16.17 Mar 1326. dava vekili Razi Efendinin Cerhi maddesinden dolayı Kahveci Şihey Hoca ve rüfekasının berayı tahkikat Liva muavinliğine evraklarının gönderildiği», bu kayde göre şair Razi ile aralarında bir yaralama olayından ötürü mahkemeye düşen davaları bulunduğu, Vehmi yani Şihey Hoca'nın kahvecilik ettiği anlaşılmaktadır.

Halil Bey oğlu Ahmet Bey için yazdığı ağıdın baş tarafındaki yazıda geçen Muvkuf sözünü dikkat çekici bulmuştum. Önce 56. sayfada yazılı ve yukarıya aldığım açıklamalar

ve divançenin 32. sayfasında ki (Diğer mahpushanenin üstüne) başlığı altındaki parça Vehmi'nin cezaevinde yattığını göstermektedir. Şu dizeler bunun tanığıdır:

Murğu dilpabeste şimdi taht-ı
tevkifhanede.

* * * * *

Akibet Kaldım esir-i kuşe-i zindanede.

Ozanın Cezaevine düşmesi Dava vekili Razi Efendi'ye söz ettiği Şair Razi ile aralarında geçen ve Razi'nin yaralanması ile sonuçlanan bir olaydan ötürü ortaya çıktığı anlaşılmalıdır. Divançesi baştanbaşa Razi'ye yazdığı taşlamalarla doludur.

Vehmi divançesi 26 X 16 boyutunda 84 sayfadır. İçinde 148 parça bulunmaktadır. Bunun 83ü Vehmi'nin, 63'ü Harabi adında bir şairin, biri de Derviş Halil adında başka bir ozanındır. Harabi'nin şiirleri başka bir defter kağıdına yazılı olup sonradan arasına sıkıştırılmıştır, Harabi'nin parçalarının başladığı ilk sayfadaki parçasında «Namım Edip idi Harabi oldu» diye adını açıklamaktadır Bunun ünlü Alevi Şairi Edip Harabi olduğu böylece anlaşılmalıdır. Zaten yapıtları da bunu açıklamaktadır.

Ozan bir parçasından başka bütün şiirlerini aruz ölçüsünün *failatün, failatün* ve *Mefulu, mefailün faulün* kalıpları ile yazmıştır. Divançe'nin 40. sayfasında Destan başlığıyla, 6 + 5 ölçüsüyle yazılmış tek parçasıdır.

Vehmi Divançenin ilk sayfasında şiir yazmağa niçin başladığını açıklayan Önsöz diyebileceğimiz bir açıklama yapmıştır. Aynen alıyorum:

Yadigar-ı Ahbab Teselli Vehmi

Min ğayri had muktedir degil idimse
de mevhibe-i ilahi ve ilham-ı rabbani olarak
işbu üçyüz yirmi beş senesi kanunuevvel
iptidasından itiba Dava vekili Kıbtı Razi
Efendi'nin Vehmi acizlerine isnad eylediği
dava üzerine hasbelkader vuku olan
serencamından ve çöllerde çekmiş olduğu
meşakkatlardan bahisle ehbablarına yadigar
olmak üzere bir takım hicviye ile bir eşar ve
ebyat ve ğazeliyatı havi tanzim ettiği Divançe'
dir. Huruf adet 28, yalnız yirmi sekiz harf
üzredir. »

83 parçanın (nazım şekli) bakımından dağılışı şöyledir:

Tercih-i bent	: 2
Terkib-i bent	: 4
Murabba	: 4
Kıta	: 2
Kaside	: 2
Müsret	: 5
Destan	: 1
Gazel	: 63
Toplam	83

Vehmi belki Razi gibi güçlü bir şair değildir. Razi'nin Birecik ve çevresinde çok ünlü bulunması, öbür Birecik Şairlerince gazelere tahmis edilmesi bunu göstermektedir. Ancak Vehmi'nin şiirlerini okuduğumuz zaman bunların daha içten gelen ve kolay yazılmış olduğu kanısına varıyorum. Bir parçasını sunuyorum:

Kendi reyim'e terk-i diyar-ı vatanım.
Beni terk eyledi ol hâk-i ğubar-ı
vatanım
Giderim işte size kalsın eya hem demler
Keyfi, zevki, meyi, mahbubu Nigar-ı
Mahbubum
Bana yar olmadı bir dem, kime yar
olmuştur
Görmedim kimseye olmadı yar-ı
vatanım
Daha lazım mı bana semtine kabil mi
dönem

Bunca yıl kâfi değil mi bana zarı
vatanım
Vehmiya yandı gönül der-i bela
ateşine
Çıkarıptır feleğe dudumu nar -ı
vatanım

Şu gazel bize ön sözünde açıkladığı gibi «Serencamından Çöllerde çekmiş olduğu meşakkatler» sözleriyle Birecik'ten ayrı düştüğünün bir örneğini vermektedir. Şairin 26. sayfadaki bir gazelinden Onu9n Kadiri olduğunu anlıyoruz.

Sıdk ile oldum ğulam-ı bargah-ı kadiri
Bende-i hâk-i der-i âlempenah-ı kadiri
Masivadan el çekip tuttum tarikat
damenin
Salık-ı hakkı hakikat içre rah-ı kadiri

(1) — Ayrıca Urfa'da Müslüm adı genellikle Şih Müslüm'dür. Ve bu adı alanlara çağırılırken kısaca SIHEY denir. Bu hala devam eden bir adettir.

HARRAN

Y. NEZİHE HANIM'DAN GAZELLER

Hazırlayan : M. Yaşar UĞUR

GAZEL

Gül-ruhlerini gonce-i zibâya değişmem
Endâm-ı diğ - âranızı Tubâya değişmem
Virâne-nişin olsam emin oğ ki sizinle
Ben meskenimi târâm-ı bâlâya değişmem
Tenhâ gecelerde beni eyler müteselli
Baykuş sesini bülbül-i şeydâya değişmem
Peymâne-i sem nûş ederim sâki-i gamdan
Bir kafresini bir dolu sahbâya değişmem
Sen naz ile gözler süzüp ettikçe tebessüm
Bir handeni vallahi bu dünyaya değişmem

Mef û lü / mefâ î lü / mefâ î lü / fe û lün

GAZEL

Gözyaşım ettmez kifâyet ağlasam da rüz ü şeb
Sinemi ihrak eden bu ateşin itfâsına
Ben ezelden cam-ı aşkı nûş edip mest olmuşum
Rağbet etmem âlemin sâkisine sahbâsına
Nâle vü ferşâd ile geçti baharı ömrümün
Her günüm benzer hazanın rüz-ı hüzn efzâsına
Dün gece ellerle eylerken safâ-yı mâh-tâb
Bir nigâh-ı merhamet atf etmedi şeydâsına
İstemezdim âleme ızhar-ı sevdâ eylemek
Ey kalem sensin sebep sen aşkımın ifşâsına
Gülmedim oğ bi-vefâyı gördüğüm günden beri
Bi-nihâye cevır eder bilmem niçin yektâsına

Fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün

URFA'DAN DERLENMİŞ
MANİLER
M. Emin ERGİN

176

BAHÇADA HAS OLAYDIM
BAŞIDA FES OLAYDIM
EGİLİP SU ALANDA
ELİNDE TAS OLAYDIM

177

FELEGİ BULDIRAYDIM
DERDİMİ BİLDİREYDİM
KARA YAZMIŞ YAZIMI
KELEMİ KİRDİRAYDIM

178

DALDALANIM
DALIM YOH DALDALANIM BEN
FELEGE NEYLEDİM KOYMADI
SEVDALANIM

179

YERDE YANIM
ÇÜRÜDÜ YERDE YANIM
KEREM YANDI KÜL OLDI
KORHARAM BENDE YANIM

180

ÇAYA ENDİM AGLARIM
GOLÜ DESTE BAĞLARIM
BİRİSİ BENİM İÇİN
BİRİN YARA BAĞLARIM

181

BAHTIYARIM
GÖNÜLDE TAHİ YARIM
UZİDE GÖZ İZİ VAR
SİYE KİM BAHTI YARIM

182

GEL BENİM SÜSÜLÜ YARIM
GÖLGEDE BESLİ YARIM
NE DEDİM NEDEN KUSTİ
SEVGİLİ NAZLI YARIM

183

YARIM YARIM
DOLDIR VER YARIM YARIM
YAR BENDEN ÜZ ÇEVİRSE
BEN KİME DEREM YARIM

184

YARIM YARIM
DOLDIR VER YARIM YARIM
ÇIHİM DAGLAR BAŞINA
BAGIRIM YARIM YARIM

185

HUDA KERİM
DOLDIR VER HUDA KERİM
EL SEVDİ MJRAD ALDI
BİZE DE HUDA KERİM

186

BA(DADA DUŞTU YOLIM
YAY ÇEKMEZ OLDI KOLIM
KESİLDİ GELİP GİDEN
BEN SENİ KİMDEN SORIM

187

KIRINFİL OYIM OYIM
YOLIM KOYNIMA KOYIM
YAĞMIR YAGAR YER DOYMAZ
BEN SİYE NASIL DOYIM

188

YARI NEDİM VEFASIZ YARI NEDİM
AYLARDIR MEKTUP GELMEZ BEN
BELE YARI NEDİM

189

BEN Bİ KUÇÜK KUŞ İDİM
SİNEYE KONMUŞ İDİM
NİYE BENİ URKİTTİ
BEN SENİ OLMUŞİDİM

190

KİME GİDİM
KİMİM VAR KİME GİDİM
Bİ DİRDİ SENDEN ALDIM
DERMANA KİME GİDİM

191

NERE GİDİM
NEREM VAR NERE GİDİM
Bİ DİRDİ SENDEN ALDIM
DERMANA KİME GİDİM

192

DAĞLARA SALDIM EKİN
İTİRDİM ELİMDEKİN
NE DOSTUM NE DÜŞMANİM
OLMASIN BENİM TEKİM

193

BAHÇIYA SERDİM KİLİM
GEL OTİR BENİM GULUM
NE DEDİM NEDEN KUSTİ
LAL OLSIN BENİM DİLİM

194

KAH GİDELİM
FENERİ YAH GİDELİM
GÖZELE DOYMAH OLMAZ
UZÜNE BAH GİDELİM

195

ÇAY BENİM ÇEŞME BENİM
ARDİMA DÜŞME BENİM
BENİM GÖYNÜM YANIHTIR
ÖNÜMDEN GEÇME BENİM

196

KİNİFİR ESTİ NİNİM
BARGİMI KESTİ NİNİM
ÜZİ DOST TELBİ DÜŞMAN
BEN BELE YARI NİNİM

197

BENDE YETİM
SEN ÖKSÜZ BENDE YETİM
BİNMIŞSEN AŞK ATINA
YAVAŞ GET BENDE YETİM

198

ALTINI BOZDIRAYIM
GERDANA TİZDİREYİM
SENİ AVÇI ÇALMASIN
KOYNIMDA GEZDİREYİM

199

GÜNE DÜŞDÜM
KÖLGEDEN GÜNE DÜŞDÜM
FELEK MURADİ OLDI
DEDİİ GUNE DÜŞDÜM

200

GEL BENİM FENER GÖYNÜM
MUM KİMİN YANAR GOYNÜM
GEH DE Bİ ALAVLANİR
GEH DE Bİ SÖNER GÖYNÜM

201

URFIYA DÜŞDİ YOLUM
YAY ÇEKMEZ OLDI KOLIM
GÖZZELİ HAK SAHLASIN ÇİRKİNE
GELSİN ÖLÜM

202

SAKİ FİNÇNA KURBAN
KOLDA MERCANA KURBAN
ELLER MALA MALİKTİR
BENDE Bİ CANA KURBAN

203

SAÇIN GÖRENE KURBAN
AÇIP ÖRENE KURBAN BEN SENİ
GÖRMEMİŞEM
SENİ GÖRENE KURBAN

204

ÜZE KURBAN
TERLEMİŞ UZE KURBAN
YA SEN ÇİH BİZE GEL
YA BENDE SİZE KURBAN

205

AY DOĞAR MİNARADAN
ÖLMÜŞEM Bİ YARADAN
BENİ YARA KAVUŞTUR
YERİ GÖGİJ YARADAN

ÇÖMÇEGELİN

Elif GÜLER

Kurak mevsimlerde yağmura ihtiyaç duyulduğu zaman Çocukların oyun haline getirerek oynadıkları bir oyun türüdür.

Bir mahallede en az üç-beş çocuk bir araya gelerek oyun oynanır. Çaprazlama bağlanmış iki tahta çubuğu eski püskü bir kadın entarisi giydirilir Bostan korkuluğunu andıran bu tasvirin bostan korkuluğundan bazı ayrıcalıkları vardır. Bostan korkuluğun genellikle erkek tasviridir ve özelliklerinden en belirginini heybetli ve ürkütücü olmasıdır, Oysa çömçe gelin adından da anlaşılacağı üzere kadın tasviridir ve diğerinin tam aksine mazlum, ihtiyaç sahibi, kendine acınması gereken bir görünümü vardır.

Çocuklardan iki kişi çömçe gelini eline alarak kapı kapı dolaştırır.

Oyuna katılan diğer çocuklar ise onun arkasından giderler ve

Çömçe gelin nar ister
Allah'tan rahmet ister
Bi koyın kurban ister
Ver allah'ım ver
Bi yağmırdan bi sel

diyerek bu tekerlemeyi tekrar eder dururlar. Bu tekerleme hangi kapının önün de durularak

söyleniyorsa o evin kapısı açılır ve çömçe gelinin üzerine bir kova veya tasla su dökülür. Bunun üzerine çocukların çağrışmaları, tezahüratları da artar. Böylece her evin önünden ayrılınca o evin çocukları da bu oyuna katılır. Daha sonra üç - beş kişiyle başlayan oyun gittikçe kalabalıklaşır.

Oyunun amacı daha evvel bahsedildiği gibi yağmura duyulan ihtiyaçtan dolayı oynanır. Bunun yanı sıra oyunun da bazı kuralları vardır.

Çömçe gelin yapılması sırasında oyunu başlatan her çocuk gerekli malzemeyi ortaklaşa temin ederler. Çömçe gelinin taşınması ise belli bir kurala tabi değildir. Bazen bir veya iki, bazen iki erkek iki kız, bazen de bir erkek ve bir kız çocuk olabilir.

Çömçe gelin mahallede dolaştırılmaya başlandığı zaman bir sokağın başından girilerek yolun iki tarafında bulunan evlere zik zak çizilerek tek tek uğranır. Bir sokak tamamlandıca diğer bir sokağa girilir. Böylece bütün mahallede bütün evlere uğradıktan sonra elbisesi sırlıklam ıslanan çömçe gelin en sonunda ya bir su birikintisine ya da bolluk ve bereket timsali olan Balıklı göle atılır.

Değerli Halk - bilimcisi, yorulmaz araştırmacı

IHSAN HİNÇER'in

Vefatından dolayı üzüntümüz büyüktür. Yeri doldurulamayacak merhuma Allah'tan rahmet ve yakınlarına baş sağlı dileriz

HARRAN

KARA CÜMCÜM

Mustafa Bilkan

Tarih ve efsaneler diyarı olan Yukarı Mezopotamya'nın Fırat nehri kıyı şeridinde yer yer eski mezarlıklara rastlanır. Bozova ilçemize bağlı ve 20 km. kuzeyine düşen DİKİLİ CUMCUME - DUTLUCA - KARABABA köylerindeki bunların en önemlileridir. Yine İslam fütuhâtı dönemlerine kadar giden ve Hz. Ali ile ilgili bir çok riayetler hala dilden dile dolaşır. Bunlardan birisini «CÜMCÜM-I SULTAN»ı dergimizin 4. Sayısında okuyucularımıza sunmuştuk. Bu sayımızda bir diğeri sunuyoruz.

Bu hayalide İslam fütuhâtı dönemlerine kadar giden ve Hz. Ali'nin ismiyle belirtilen bir çok yer adları da vardır. Ali kayası, Ali deresi, Ali geçidi gibi. İşte Hz. Ali'nin kerametlerinden biri olarak değerlendirilen bu rivayeti de derledi,

KARA CUMCÜM:

Peygamberimiz Hz. Muhammed, yukarı Mezopotamya'da fütuhâtlar yapan Hz. Ali'den günün birinde, cennetlik ve cehennemlik birer ölüden haber getirmesini ister. Hz. Ali, birinci seferde bir kabirle lisanı halle konuşur ve Zaloğlu Rüstemle karşılaşır. Onun ahvalini Hz. Muhammed'e nakleder. İkinci seterde cehennemlik biri ile konuşur. Bu defa KARA CÜMCUM ile karşılaşır. Kendisine dünyadaki hayatını sorunca Kara Cümcüm : «Ben dünyada çok büyük hazinelere maliktim. Bu hazinelerimi çok sayıda cariyelerimi satarak elde ettim. Bir gün her tarafta altınların tükendiğini ancak Cümcüm köyünde altının haa bulunabileceğini tahmin ederek çok güzel bir cariyemi buraya

gönderdim. Tel'al cariyemi satlık diye pazara çıkarınca köyden bir genç buna âşık olur. Annesinden bir altın ister. Annesi altınlarının kalmadığını ancak oğlunun aşkına da belirterek Oğlunu babasının mezarına gönderir. «Git oğlum. Biz ölülerimizi ağzına birer altın koyarak gömerdik. Sen de git babanın mezarını 'aç ağzındaki altını çıkar ve gel, bu güzel cariyeyi al» der. «Bu ihbarı alınca ben bu defa çevrenin bütün mezarlarını açtım. Ölü insan kemiklerini yer yüzüne saçtım, bütün kuru kafaları parçalayarak altınlarını parçalayarak a'tınlarını topladım» «İşte şimdi bu yüzden cehennem azabı içindeyim. Bana kurtuluş yolu göster ya Ali» der.

Hz. Ali «Peki tekrar diriilir, hayata dönersen ne yapacaksın» der. Kara Cümcüm : «Ben bütün hazinelerimi insanların hizmetine harcar onların mesken tuttıkları her eve mermer borular döşetir bu borulardan su yerine süt gönderirim. Hz. Ali: «Madem bu hizmeti yapacaksın küm bi - izni Allah» der ve Kara Cümcüm hayat bulur. Yetmişbin sanğım hayvanı (koyun, inek) satın alır. Yaptırdığı mermer havuzlarda biriktirdiği sütleri meskenlere mermer oluklarla dağıtır. Bundan sonra çok adil bir hükümdar olur. Hatta bir mermer olukla da Maraş'taki Kisra sarayının aş ocağına süt gönderildiği rivayet edilir.

İşte bugün Cümcüme – Dutluca-Dikili - Karababa mevkilerinde bu tarihi efsanelere sahne olan mezarlara rastlıyoruz. Ve antik eser kaçakçıları bu ıssız yerlerdeki mezarları yıllardır açmalarının sebebi hikmetini de Kara cümcüm efsanesinde buluyoruz.

URFA AĞZI SÖZLÜĞÜ

M. Emin ERGİN

DİŞLEMAH : Isırmak

Kimfir işle yolla
Ucun gümüşle yolla
İçine üç elma koy
Birini dişle yolla

DOKKIZ : Dokuz 2

DOĞZAN : Doksan

DOLAMA : Çıkan

DOLAMAÇ : Dolambaçlı yol, Urfa'da
böyle bir yolun geçtiği mevki

DOLAP : 1 - Kuyu çıkışı 2 - Harem'e
selamlık arasında bir şey alıp vermeğe
mahsus döner dolap.

DOLIN : Batmak (ay veya güneş)

DOMBALMAH : Domalmak

DONGIZ : Domuz

DORGAMAHA : Doğramak

DOMIRÇAHA : Tomurcuk

Yeşil buhça bağıyam
Gümüştən ohlavıyam
Yarım bi domırçaah gül
Ben onun yarpağıyam

DORGAMA : Patlıcan ve domatesin doğ
ranması ile yapılan bir yemek(Türlü)

DORĞI : Doğru

DÖĞİN : Vücuda iğne ile yaptırılan ma
vi renkli işaretler.

Dögin döğdım dizime
Yuhı girmez gözüme
Diz diz otırıyken
Hesret oldım üzüne

DÖL : Hayvandan alınan yavru

DÖNDERMAH : Çevirmek

DÖŞ : Göğüs (daha çok hayvan hakkın
da) Eti yenen hayvanların göğüs eti.

DÖŞEME : 1 - Serilecek sergi, 2 - Urfa'
da bir semt, 3 - Hamam takımı, hamam
yayğısı, 4 - Avlulara döşenen sert beyaz
parke taş.

DÖŞİRMAH : Toplamak, Devşirmek

DÖVLET : Zenginlik, servet,

DUDAH : Dudak

DUBARA : Hile, sahtekârlık, aldatına ,

DULDALIH : (Bak : Daldalıh)

DUVAH : Duvak

DUZ : Tuz

Uy kızlar kızlar kızlar
Otırmış pendir duzlar
Bi tavuğ sizden eyyi
Günde bi yumurta kuzlar

DÜGÜRÇİ : Görücü

DÜMBEK : Dümbelek

DÜMİG : Meram maksat, derdi dümüğü
«Bütün endişesi» Gayesi

DÜNEGİN : Dün

DÜRMİK : Yufka ekmek dürtümü

DUZMAH : Dizmek

DÜZENÇİ : Düzenbaz, hilekâr (Bak : du
bara)

E'E : Çocukta def'i hacet ihtiyacı (Gel i
le kullanılır) Kaka,

EBEMKUŞAĞI : Kavı kuzah, Gök ku
şağı

EGLEŞMAH : Gecikmek, biraz beklemek
durmak. Meşgul olmak.

EGRİCE: Elbise ve perde asılmaya yarıyan eğri demir (Egrice de denir)

EHİL: Olgun, yaşlı, olgunlaşmamış (insan)

EHİRVEN: Deri dabağlama yeri

EHRAM: Yünden yapılmış kadın örtüsü

Dama çıktım yaz di

Ehramım beyaz idi

Daha çok yazacahtım

Mürekkebim az idi

EJDERHA; Ejderha

EKKE: Yaşından çok yaşamış görünen bilgiç

ELE : Öyle (Ba k: ele : bele)

ELFETTUN : Açık göz (arğo)

İLLEŞMAH : Dokunmak (Bak: İliş)

ELLİK: Para birimi

EM : İlaç, Ne eme yarar «Ne faydası var»

Sevdiğim bahtı geçti

Cigerim yahtı geçti

Tebib emi eyleme

Yaramın vahtı geçti

EMLEK: Süt emen kuzu

EMZİK : Sigara ağızlığı. Biberon

ENG : En. Tafdil sıfatı edatı (Bak Enk)

ENGİN: Alçak, yere yakın

ENİK: 1 - Hayvan yavrusu. Makamı tahkirde insan yavrusu için de kullanılır 2.. Büyük han ve konak kapılarının insan girmeye mahsus yerden yarım boy yüksek ayrıca açılır kapanır kapı «Enik kapı»

ENK : En. Tafdil sıfatı edatı. (Bak : Eng)

EPRİMAH : Çürüyüp yenmez hale gelmek.

ER: Erken

ERBAP : Açık göz, becerikli

«Erbap ol pilav ye»

ERRR: Taaccup edatı (Erkekler kullanır)

Kadınlar için bak (Vişş, vivv)

ERGEN: Evlenmemiş

«Ergene avrat boşamah kolay

ERGENNIH : Ergenlik(her manasıyla)

ERİNMAH : Üşenmek

«Çağrılan yere erinme çağrılan yere görünme»

ERK : Nüfuz, haktır, kuvvet

ERKEG KİLİT : Çıkıntılı anahtar

ERKİ GEÇMAH Teklifsiz olmak (birisiyle) (Bak : Erk)

ESSEH: Gerçek, hakikat

ESTER: Katır

«Estere bindim oldum suvari

Yüzbaşı vurulmuş mevzer yaralı»

EŞEK : 1 - Hali, kilim vesaire yıkamağa mahsus iskele. 2 Yüksekte çalışmak için kurulan iskelenin seyyar ayakları.

EŞKERE : Apaçık

Tesbihim al mercandan

Kahve do'dur fincandan

Sevisen eşkere sev

Ben geçmişem bi candan

EŞKİ: Ekşi «Kim der ayranım eşkidin»

EŞKİLİ: Kara üzüm suyundan sirke.

EVERMAH: Evlendirmek

«Keyme ola oğluna evere»

EVİRGEN : Becerikli, iş bilir

HARRAN SAVAŞI

(7 MAYIS 1104)

İ. Halil ÇELİK

Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra oğulları arasında çıkmış olan taht kavgaları hala sürüp gitmekte idi.

İslam dünyasında devam eden iç huzursuzluklar ve karışıklıklar, Urfa kontu Boudouin'du. Bourg'a kendi sınırlarını genişletmek ve müslüman ülkesine birbiri arkasına baskın yapmak imkanı vermişti. Şimdi de iki Müslüman bölgeyi birleştiren yol üzerinde bulunan ve çok müstahkem bir mevki olup Urfa bölgesinin Bizans hâkimiyetinde bulunduğu devrede (1032 – 1094) bile İslam elinden çıkmamış bulunan HARRAN şehrini ve kalesini ele geçirmeyi hedef edinmişti. Bu da tabii idi Çünkü ancak bu surete Haçlılar için en büyük tehlikeyi teşkil eden Musul-Haleb irtibatını kesmesi mümkün olabilirdi.

Onun bu tasavvuru ve buna gerçekleştirilmek için yaptığı teşebbüs Haçlıların daha doğuya doğru ilerlemek ümitlerine en kesin darbeyi vuran ve Haçlı İslam münasebetlerinde önemli bir dönem noktası teşkil eden HARRAN SAVAŞI olmuştur.

7 Mayıs 1101 yılında vuku bulmuş olan bu savaş hakkında yerli Haçlı ve Müslüman kaynaklarının verdikleri kısmen tafsilatlı bilgilerden savaşın ön safhası, cereyan şekli ve neticesi hakkında açık bir tablo meydana getirmek mümkündür.

Harran sayısının ön safhası hakkında Urfalı Mateos ile Müslüman tarihçisi İbn el-esir ve Haçlı müellifi Villermus Tyrensis saldırının Haçlılar tarafından meydana geldiğini bildirmek teckrler. Buna mukabil Albtrus Aguisis ile Ibn-el Kalanisi ise, Haçlılar Müslüman taarruzun karşı müdafaa durumunda olduğunu yazarlar. ,

Şu halde 1104 yıl içinde Urfa Kontu İslam dünyasındaki karışıklıktan faydalanmayı umarak, Antakya kontu ile Tell abasır kontunun yardımı ile, Elcezire içinde yeni mevkiiler elde etmek ve durumunu kuvvetlendirmek kararına varmıştı. Bakalım bu kararma savaş ne diyecek.

7 Mayıs 1104 tarihinde Urfa kontu Boudouin iie Tell - Başar kontu Josselin askerlerini alıp HARRAN demlen şehrin üzerine yürüdüler. Antakya'ya da haber gönderip büyük Frank Kontu Boemond (Bohemund) ve Tanerede (Tankred)i yardıma çağırdılar. Onlar, bütün ermeni askerlerini de alıp Muazzam bir ordu teşkil ettiler. Sonra Harran'a gelip şehri sıkı bir kuşatma altına aldılar. Ve halkı şiddetli bir açlık sıkıntısına maruz kıldılar.

Franklardan biri, Allah'ın hoşuna gitmeyen bir iş yaptı. Bu, bir ekmeği yarıp içine kendi pisliğini koydu ve bunu şehrin kapısının önüne bıraktı. Açlık felaketi içinde bulunan halk ekmeği görünce üzerine atıldı. Onlardan biri ekmeği kaptı. Yemek için açtığı anda içindeki pisliği görüp tiksindi ve ekmeği götürüp diğerlerine gösterdi. Bunu gören akıllı adamlar : «Allah, bu büyük günahı asla affetmeyecektir. O onlara zafer bahşetmeyecektir, çünkü onlar ekmeğe karşı bu günahı işlediler. Yeryüzünde böyle bir günah görülmemiştir» dediler.

Musul Emiri Şems ed - Devle çökürmüş ile Artukoğlu Mum ed - Devle Sökmen HARRAN'ın Franklar tarafından kuşatıldığını duyunca aralarındaki ihtilafı bir tarafa bırakarak HARRAN'a yardım etmek üzere irmağı kenarında birleşmişlerdi.

HARRAN halkının Emir Çökürmüş ile Sökmen'in yardımlarını bekledikleri ve şiddetli kuşatma ve korkunç açlık sıkıntısına maruz kalmalarına rağmen şehri teslim etmemişlerdi.

Resülayn (Bugünkü Ceylanpınar) da toplanmış bulunan Müslüman kuvvetleri HARRAN şehrini muhasaradan Kurtarmak gayesiyle Franklara karşı yürüyüşe geçtiler.

Bunu haber alan Frank reisleri büyük sevinçle Müslüman ordusunu karşılamaya gittiler. İki ordu Belh ırmağı kenarında karşılaştılar,

Müslüman ordusuna karşı savaşmak üzere tertibat alan Urfa kontluğu ile Tell Başar birlikleri ön cephede yer alırken Antakya kuvvetleri arkaya bırakılmıştı.

Urfa kontu ile Josselin gururlanarak: «Önce biz hücum ederek zafer şerefini biz kazanacağız» dediler. Boudouin ile Josselin, Belh ırmağı kenarında bağlayan kanlı savaşta Müslümanlar bozguna uğramış göründüklerinden, bu görünüşe aldanan Franklar onları iki ferşah takip ettiler ve Müslüman askeri aniden geri dönerek mevzilerinden uzaklaşmış Frankları büyük kayıplara uğrattılar. Büyük ganimetler elde ettiler. Toprak kanla sulandı ve cesetlerle kaplandı. 30.00 Frank telef oldu ve memleket ıssız bir hal aldı. Urfa kontu ile Tell - Başar kontu kaçarlarken atlarının çamura saplanmasıyla Müslümanlarca esir edilip götürüldüler.

Bohemund ile Tankred ise pusu kurdukları yerden bu mağlubiyeti görünce şaşır-
mış ve kararsızlıkla karşı karşıya kalmışlardı, Ancak, askerleriyle kaçarak Urfa'ya varacaklarına karar vermişlerdi. Savaş yerinden kaçan

askerlerin yollarını Harranlı'la kesp on bin firariyi kılıçtan geçirdiler. Geriye kalan askerlerle Bohemund ve Tankred Urfa'ya iltica ettiler.

Urfa şehri bu yenilgiden ve kontlarının esir düşmesinden büyük bir matem içine girdi.

HARRAN SAVAŞI neticelendikten sonra Sökmen ile Çökürmüş'ün arasındaki geçici anlaşma bozulmuş ve Sökmen Josselin'i de yanına alarak bölgesine Hısn Keyfa (Hasankeyf) çekildi.

Çökürmüş ise, Urfa kontu Boudouin'i Musul'a göndertti. Frankların bu mağlubiyetinden sonra Urfa'yı kolaylıkla zapt edeceğini düşünerek HARRAN'dan da aldığı bazı teberiyelerle Urfa üzerine yürüdü.

Urfa şehrini kuşattı. 15 gün süren kuşatma müddetince şehrin muhkem surları ve halkın yıkılmayışı karşısında işin kolay olmadığını anladı ve kuşatmayı kaldırdı, geri döndü.

1105 yılında Çökürmüş büyük ordusunun başında olduğu halde Urfa şehrine karşı yürüdü ve hasat mevsiminde şehrin kapısı önünde karargah kurdu. Frank askerlerinin başında Rişar bulunuyordu. Tanhred şehrinin korunmasını ona bırakmıştı. Rişar, cesur Müslüman savaşçılarına karşı akılsız bir harekette bulundu. Müslüman muhariplerle çarpışmak üzere piyade askerleriyle beraber dışarı çıktı. Bu hali gören Müslümanlar, şehrin hendeğine hücum ettiler. Ve onlardan 450 kişiyi kılıçtan geçirdiler. Çökürmüş hareketi bırakarak büyük bir zaferle kendi memleketine döndüler.

İLÇELERİMİZ:

BİRECİK

Eski adları: BİRİHA, Zögma, Bitadini, Karsulmani Asaria, Til Bursip, Cpamea Ctaldi polis, Til Bisip, El Bira, Bireh.

Urfa'nın 82. Km. Batısında, Gaziantep yolu üzerinde Fırat nehri kıyısındadır. Yüzölçümü 850 Km 2 dir. Denizden yüksekliği 450 metredir Merkez ve Böğürtlen ilçesi ile bağlı 38 köy vardır. Fırat nehrinin geçit verdiği en önemli bir noktada olduğundan tarihte önemli birçok olaylara sahne olmuştur. Tarihi İPEKYOL'un buradan geçtiği kesin gibidir. Hatta biraz güneyde KAL'AT NECM sırasında Hz. Osman devrinde bile bir köprünün yapıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Bu gün bölgenin en önemli ulaşım noktası yine BİRECİK KÖPRÜSÜ'dür. 720 metrelik bu köprü 10 Nisan 1956 da açılmıştır.

Fırat nehri ilçeye bir güzellik ve canlılık verir. Köprü yapılmadan 20 – 30 sene öncesine kadar nehir sallarla geçilirdi. Bunlara GEMİ denirdi. Nakliye bir geçim kaynağı, yapıışları da bir sanayi idi.

Birecik tarihin ilk günlerinden beri adı bilinen bir yerdir, çünkü stratejik mevki onu ulaşım, siyaset ve ekonomik yönlerden önemli kılmıştı. Kalesi birçok yolların düğüm ve hâkim noktasındadır. Fetih seferleri bu yolla yapılmış ve birçok eller değiştirmiştir. Kale M.Ö 2 bin yıl önce Etiler zamanından beri vardı M. Ö. 3 Asurnasirpal Suriye fethine giderken bu kaleyi almıştır. M.S Bizansların eline geçmiştir. Hz. Ömer derinde yöreyle beraber BİRECİK'te feth edilmiştir. Böylece Eti, Asur, Bizans ve İslam hakimiyetlerini görmüştür. Dört Halife, Emevi, Abbasi, Selçuklu, Eyyübi, Memluki, Artukoğulları Akkoyunlu ve Osmanlı idarelerinden sonra; İmparatorluğun parçalanmasından İngiliz ve Fransızların işgaline uğramıştır. 10 Temmuz 1920 yılında işgalcilerden kurtulmuştur. Bugün ilimizin bir büyük ilçesidir..

Bu gün çok az r kısım kalmıştır.

3 - **ULU CAMİİ** Yivli minaresi şayanı dikkat çeken bir camidir. Bin kişi kadar alır. Taştan yapılmıştır.

4 - **KETHUDA CAMİİ**: Cücük cami de denir. Eski bir yapıdır.

5 - **MAGARA CAMİİ**: Etilerden kaldığı tahmin edilen bir mabet olup, bugün yapılan ekle cami olarak ibadet. edilmektedir.

6 - **ŞİH SA'DEDDİN CAMİİ**: Eski bir camidir.

7-**MAHMUT PAŞA CAMİİ ve HAMAMI**

8- **ÇARŞI CAMİİ**

9 — **DEH KUBBESİ**

10- **ŞEYH CENABEDDİN TURBESİ**

11- **MELİK TAHİR TURBESİ**

12- **ŞİH SAFİ TURBESİ**

13 -**ROMA KANALİZASYONLARI**

14 -**URFA KAPISI HANI**

15 -**KÜÇÜK HAMAM**

16 -**KİOK MAGARA HAREBELERİ**

18- **SARI MAĞARALAR HAREBELERİ**

19- **SANCAK CAMİİ**

20- **ZEHRAVEY CAMİİ**: Endülüs lü Şeyh Muhammed Zehravey'in türbesi üzerine inşa edilmiştir.

21 -**TEKKE CAMİİ**: Birecikli Ali Baba Tekke ve camiidir.

22 -**HASAN KAŞIF BABA TURBESİ**

23 -**HÂKİM BALA TTJRBESİ**: Tekke camiindedir.

24 - **ŞEYHMÜFTAHAH**: Kale'de de bir burçtadır.

25- **ŞEYH MUHAMMED TURBESİ**: Sahib-Merkez diye anılır.

2 - **DIŞ KALE**; 3 Km. den uzundur. 12 - 17 metre yükseklikte 60 burçlu tahkim edilmiş 10 - 15 metre yüksekliğindeki bu sur beyaz taştan yapılmıştır.

Şehre dört kapıdan girilmektedir.

Bu 4 kapı: 1 Urfa kapısı, 2 - Meçan kapısı, 3-Bağlarkapısı, 4-Meydan kapısı adlarını taşımaktadır. Ama ne yazık ki 1438 de Sultan Kayıtbay in yaptığı tamirattan sonra hemen hiç el değmemiş onarmak için. Yok olması içinde gereken her şey yapılmıştır

BİRECİK BÜYÜKLERİ

1 - **SAKİB EFENDİ**: Şair ve Şeyh

2.. **HAYALİ EFENDİ**

3 - **ZAİF**: Şair

4 -**ATIF**: Şair

5 - **KANİ BABA**: Şair

6- **NAMİK EKREM**: Şair

7 **BİRECİKLİ ES - SEYYİD İBRAHİM**

DEDE

Bu zat hakkında Araştırmacı Cahit ÖZTELLİ'nin bir yazısında şöyle bir bilgi bulduk. Araştırmacı bir yazma eserde HACI BEKTAŞ TEKKESİ'nin post Liste şöyle başlar: «Balım Sultan efendimizin vaktinden el – Hac Hasan Dede'nin zamanına gelince Hazret-i Efendimizin post-ı reşadet)'lerine cümle fukaranın rızasıyle ik'ad olunan tecrid dedegonun esamilerini ve vefatlarını beyan eder.» Bu bilgiden sonra yazımda isimler ve POSTNİŞİNLİK müddetleri ile vefat tarihleri sıralanır. 7. ve 8. sıradaki isimler şöyledir:

7- **BİRECİKLİ ES - SEYYİD İBRAHİM DEDE**: 1086, 15, 1101 (1689 M.)

8.. **URFALI SEYYİD İBRAHİM HALİL DEDE** : 1101, 26 , 1127 (1715 M.)

Nesli tükenmiş kabul edilen bir göçmen kuşa rastlayan ilim adamları ve meraklılar için de Birecik, renkli bir yer haline geldi. KELAYNAK kuşu. Halen çok az sayıda kalan bu kuşlar için özel itina gösterilmektedir.

NOT: Yeri gelmişken belirtmekte fayda görüyoruz. Bir timsah zannettiğimiz bir CEYLANPINAR hayalisinde yakalayan ziraat mühendisi bir arkadaş Urfa Lisesine getirdiğinde gördük. Renk ve diğer özelliği KERTENKELE gibi olan bu hayvan kuy - rukla beraber 1, metreden fazlaydı Tanıyamadık. Sonradan tahminimce KELER denen bir hayvanmış ve galiba onun da nesli tükenmiş kabul ediliyormuş. Bu hayvana halen rastlana bildiğin ilgilenenlere duyurmakta fayda olur diye düşündük.

